

Галина Жирська,
канд. пед. н., доцент,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ СЕРЕД ШКОЛЯРІВ

На основі аналізу причин та проявів агресії в освітньому середовищі обґрунтовано значення гуманістичних цінностей як засобу запобігання насиллю серед школярів. Розкрито шляхи реалізації у навчально-виховному процесі ціннісного підходу, що ґрунтується на визнанні життя людини найвищою цінністю, усвідомленні її недоторканості, поваги до гідності, потреб, інтересів кожної людини, її здатності до самовдосконалення.

Halyna Zhyrska

DEVELOPMENT OF HUMANISTIC VALUES AS MEANS OF PREVENTION OF VIOLENCE AMONG SCHOOL STUDENTS

The article provides an overview of humanistic values as a means of prevention of violence among school students based on the analysis of the causes and manifestations of aggression in the educational setting. It outlines the ways of implementation of value approach in educational process, based on recognition of human life as the main value, awareness of its immunity, respect of dignity, needs and interests of each person, and possibility of self-improvement.

Однією з основних функцій сучасної загальноосвітньої школи є людинотворча (гуманістична). Це означає, що школа повинна всіляко сприяти гармонійному розвитку дітей, створювати для цього необхідні умови, гарантувати вихованцям належний соціальний захист. Однак останнім часом серйозною проблемою в Україні стали жорстокість, агресія і залякування у шкільному середовищі. Насилля значно шкодить загальному розвитку дітей, гальмує їхні потенційні можливості.

За даними Інституту соціальної та політичної психології, щонайменше третина українських школярів були жертвами цькування з боку однолітків. Психологи вважають, що дитяча жорстокість набуває масового характеру. Сьогодні випадків насилля стає все більше, і воно набуває дещо іншої форми. Якщо раніше кішки чіпляли на хвіст консервну банку, і це було верхом насилля, то зараз знущаються над однолітками або молодшими дітьми набагато жорстокіше. Дослідження показують, що таке явище зустрічається серед українських підлітків удвічі частіше, ніж серед зарубіжних. Більше половини опитаних дослідниками дітей констатують, що вони зазнають образ з боку вчителів. Це свідчить про те, що досить часто дитина в школі є незахищеною або безпосередньо зазнає насилля. Взагалі, у шкільному середовищі трапляється як фізичне насилля (побиття старшокласниками молодших школярів, бійки серед однолітків, «підзатильники» або «стягання за вуха» вчителями порушників дисципліни, зневажання фізіологічних потреб школярів, ігнорування їхнім поганим самопочуттям тощо), так і психологічне насилля (образи, крики, приниження, перекручування прізвищ, неприємні прізвиська, висміювання за недостатні здібності, розголошення особистої інформації, залякування, шантаж, навіть порушення статевої свободи) [3].

Причини цього явища різні. Як пояснюють психологи, у будь-якому колективі, як дитячому, так і дорослому, є ніша низькостатусних членів колективу, з якими не хочуть спілкуватися, яких уникають. Насправді, до цькування справа доходить зрідка. Найчастіше це трапляється, коли мова йде про певні яскраво виражені особливості учня. Причому лякає те, що до знущань все частіше вдаються дівчата, а не хлопці. Проте у ЗМІ та на розсуд громадськості потрапляють поодинокі випадки. Як наголошують працівники соціальних служб, більшість сумних історій знущань дітей один над одним у школі чи поза нею – свідомо приховуються педагогічними колективами.

Психологи пов'язують дитячу жорстокість та насилля дітей по відношенню до своїх однолітків чи молодших з біологічними причинами, тобто жорстокість властива дітям априорі. Агресія дитини є своєрідним проявом активності, без якої не може відбуватися пізнання і освоєння довкілля [1]. Тому агресію потрібно спрямовувати в правильне русло, відповідно організовуючи дозвілля, наприклад, віддавши підлітка або на спортивні заняття, або у творчий гурток. Зараз насилля стає більше ще й тому, що немає належної організації дозвілля дитини після уроків: у більшості шкіл не проводяться заняття цікавих гуртків, секцій тощо. Тобто, повністю відсутнє організоване змістовне дозвілля дітей, де б вони могли виплескувати свій негатив та шукати смисл в житті чи реалізувати свої інтереси.

Інша причина зростання проявів дитячої агресії полягає в тому, що в дітей немає належного спілкування з батьками – воно замінюється телевізором та Інтернетом. Батьки вкрай мало часу та уваги приділяють дітям та їхньому розвитку. Батьки, у кращому випадку, перевіряють домашні завдання та проводять виховні бесіди, але не практикують жодних душевних розмов, не мають спільних інтересів та

спілкування, що могли б спрямувати розвиток і самореалізацію дитини в певному напрямку. Також впливає на агресивність дитини й інформація довкола, насичена насильством та жорстокістю. Це стосується засобів масової інформації, фільмів, телепрограм і комп'ютерних ігор. Побачені картини знущань над слабшими діти намагаються втілити в життя. Крім того, формує відповідний стиль поведінки дітей нове соціальне віяння – так зване «активне лідерство», яке спонукає підлітка за будь-яких умов бути лідером, сильним і завжди «на коні». У підсумку діти, що намагаються діяти з цієї позиції, шукають слабшого та роблять все, щоб стати «лідерами» і заслужити «визнання» однолітків.

Загалом, на нашу думку, зростання випадків різних форм насилля, агресії в освітньому середовищі серед однолітків часто зумовлене браком змістовно організованої діяльності школярів, у якій вони набували б досвіду дружнього спілкування, безкорисливої взаємодопомоги, відчували б потребу у співчутті та співпереживанні. Основною причиною насилля з боку педагогів по відношенню до «важких дітей» є незнання вчителями інших способів вирішення конфліктів, тобто їх безсилля щодо керування непередбаченими проявами поведінки школярів.

З огляду на зазначені проблеми, сучасна освіта актуалізує роль загальнолюдських цінностей, необхідних як для конструктивного розв'язання глобальних проблем світової цивілізації, так і для формування особистості кожної молодої людини. Сама людина – носій цінностей, які відображають її ставлення до навколишнього середовища, до функціонування суспільства і до життя іншої людини. Ми вважаємо, що надзвичайно важливим завданням у вихованні сучасної молоді є формування у неї гуманістичних цінностей, які характеризують активне ставлення до людини і всього живого, що ґрунтується на повазі до будь-якої форми життя, усвідомлення його недоторканості, визнання життя найвищою цінністю у світі. Таке ставлення проявляється у відповідних переконаннях, у постійному дотриманні гуманістичних принципів, норм і правил, в альтруїстичному характері почуттів і переживань, у переважанні соціально цінних мотивів поведінки. Воно знаходить вираження у визнанні потреб та інтересів іншої людини, її права на свободу волевиявлення, здатності до духовного самовдосконалення. Гуманістичні цінності – головний компонент політичної, економічної, екологічної і моральної культури особистості, регулятор поведінки і діяльності людей, гарант шанобливого ставлення до культурної спадщини всіх народів і націй, фактор подолання національних бар'єрів, конфліктів та антагонізмів між людьми, механізм гармонізації особистих і суспільних інтересів. Глибоко людяне, гуманне ставлення до оточуючих – першооснова взаєморозуміння, доброго самопочуття, умова найповнішого розкриття можливостей людини, стимул до прояву милосердя і добротності [2].

Для вирішення проблеми подолання проявів насилля в освітньому просторі необхідно, на наш погляд, ширше реалізовувати у навчально-виховному процесі ціннісний підхід, спрямований на засвоєння загальнолюдських цінностей як чинника конструктивного розв'язання глобальних проблем людської цивілізації та побудови гуманних стосунків між школярами на основі визнання життя людини найвищою цінністю, усвідомлення його недоторканості, поваги до гідності кожної людини, врахування її потреб, інтересів, права на свободу волевиявлення, здатності до духовного самовдосконалення.

Процес гуманізації сучасної освіти, що відбувається останнім часом, не може здійснюватися без врахування етичних принципів не лише у ставленні людини до іншої людини, а й до всіх проявів життя. Так, розвиток біології як системи наук про життя (фізіології, психології, медицини, біотехнології) вимагає врахування комплексу соціальних, правових, екологічних та педагогічних аспектів, оскільки саме майбутнє покоління відповідатиме за збереження життя небайдужої людини, здатної цінувати, любити, співчувати, допомагати, та збереження видової різноманітності живого на планеті взагалі. Тому ціннісний підхід доцільний у навчальному процесі та позаурочній роботі з навчальних предметів різних галузей, в тому числі й галузі «Природознавство».

Ефективність процесу формування гуманістичних цінностей забезпечується суб'єкт-суб'єктною взаємодією педагога і вихованців, створенням умов для їхньої самореалізації і саморозвитку. У навчально-виховному процесі слід частіше практикувати сучасні освітні технології розвивального навчання, спрямовані на підтримку пізнавальної ініціативи школярів, діалогу, інтерактивного читання «добрих книг», формування практичного досвіду вирішення конфліктних ситуацій як основи побудови безпечного і толерантного освітнього середовища. Часто діти за допомогою насилля вирішують свої проблеми тому, що не знають як по-іншому заявити про свої права та відстояти їх. Тому у сучасних школах стають популярними тренінгові заняття, на яких учнів в ігровій формі вчать говорити про свої потреби, почуття та відчуття, показують, як можна взаємодіяти без агресії. Сприятливі подоланню стереотипів «насильницької педагогіки» можна шляхом підвищення культури педагогічної діяльності завдяки посиленню практичної спрямованості фахової підготовки педагогічних кадрів, зокрема, щодо попередження та подолання наслідків насилля в освітньому просторі.

Реалізація ціннісного підходу в освіті дає змогу персоніфікувати процес виховання, тобто втілювати в життя ставлення до кожної особистості як самодостатньої цінності, а не як засобу досягнення кимось своїх цілей та інтересів. Тільки тоді такі цінності, як доброта, чесність, щирість, чуйність, порядність, терпимість, толерантність, милосердя і гуманність можуть стати справжніми регуляторами життя суспільства загалом та гарантами безпеки перебування дитини у шкільному середовищі зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войцях Т. Запобігання дитячій жорстокості / Т. Войцях. – К. : Ред. загальнопед. газет, 2013. – 120 с.
2. Жирська Г. Формування гуманістичних цінностей у старшокласників у позаурочній діяльності : методичні рекомендації / Г. Жирська. – НДІ педагогіки України. – К., 1993. – 26 с.
3. Ліщинська О. Профілактика психологічного насильства у сім'ї та освітньому середовищі : методичні рекомендації / О. Ліщинська : Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К. : Міленіум, 2010. – 68 с.

Оксана Закусило,

викладач,

Луцький інститут розвитку людини
університету «Україна»

НАСИЛЛЯ В СІМ'Ї ТА ШКОЛІ: МЕХАНІЗМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ

У статті розкриваються зміст, форми та напрями попередження насильства серед учнівської молоді, описуються механізми превенції цієї проблеми.

Oksana Zakusylo

DOMESTIC AND SCHOOL VIOLENCE: MECHANISMS OF PREVENTION

The article outlines the forms and directions of prevention of violence among school students. The mechanism of prevention of violence is described.

Проблема насильства над дітьми залишається невирішеною та актуальною, про що свідчать дані правоохоронних органів та численних соціологічних досліджень, проведених у різних регіонах України. Тому *метою* статті є вивчення окремих аспектів цієї проблеми та пошук механізмів її вирішення.

У різних галузях знань увага зосереджується на різних аспектах насильства. Юриспруденція акцентує увагу на порушенні правових норм. Соціологія виявляє причини і поширеність насильства як соціальної девіації і визначає його як явище дискримінації особи і сім'ї, утиск або обмеження її/їх прав і свобод. З економічної точки зору насильство можна розглядати як незаконну дію, яка приносить значно більший прибуток, ніж узаконені види діяльності в тій або іншій сфері. У філософії насильство визначається як застосування сили або загроза її застосування, як зведення сили в закон людських відносин. У нашій державі на законодавчому рівні повністю заборонено насильство над дітьми в будь-яких проявах, зокрема, Верховна Рада України прийняла низку законів щодо захисту дітей від фізичного та психічного насильства, жорстокого поводження з дітьми, експлуатації, в тому числі сексуальної.

Поняття «насильство» розглядається вченими різних галузей знань по-різному: від вузького поняття – нанесення фізичної шкоди іншій особі до всеосяжної категорії – утиску прав людини. Насильство може виявлятися в найрізноманітніших формах: від нав'язування прізвиська і образливого погляду до вбивства. Одиниць вимірювання насильства немає, проте масштаби його зростають. Воно має універсальний характер. Об'єктом його може стати будь-яка людина, дитина і будь-яка сім'я, незалежно від їх соціального положення, рівня життя, місця проживання. За оцінками експертів, від 133 до 275 мільйонів дітей у світі щорічно стають свідками побутового насильства. Постійне спостереження за домашнім насильством над дітьми, як правило, у вигляді сварок між батьками або між матір'ю і її партнером, може серйозно вплинути на добробут дитини, розвиток її особистості і здібність до соціального спілкування в дитячому і дорослому віці. Діти, що виростили в жорстоких і несприятливих сімейних обставинах, частіше оцінювалися однолітками та вихователями як агресивні, частіше проявляли свою агресію у подальшому, повсякденному й сімейному житті. З іншого боку, дитина, якою мало цікавляться і якій дістається мало батьківської, особливо материнської, любові, якій надається дуже багато свободи і для якої введено мало обмежень на прояви негативної, жорстокої поведінки, швидше за все виросте агресивною [3].

Згідно з чинним законодавством (Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. № 2789-III), «насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну